

цю книгу, за справками й матеріялами по ріжних питаннях кооперації.

Всім тим, хто відізвався на мої запитання, складаю мою правдиву подяку, а зокрема слідуючим особам: Генрихові В о л ь ф о в і — бувшому голові, та М е ю — сучасному секретареві Міжнародного Кооперативного Союзу; Гансові К р ю г е р о в і — анвальтові Німецького Кооперативного Союзу, Генрихові М і л л е р о в і — членові Правління Гамбургського Союзу споживчих т-в; Г е н е с о в і — голові Імперського Союзу сільсько-господарських т-в; Д ю ф у р м а н т е л е в і — голові Федеративного Центру народнього кредиту у Франції; К а р о н о в і — голові Союзу сільських кас у Франції; С е р в і — голові Бельгійського Кооперативного Бюра, і інституціям: Великобританському Кооперативному Союзові; Національній Федерації Французьких споживчих т-в; Італійській Кооперативній Лізі; Американській Кооперативній Лізі; Англійському Союзові споживчих т-в; Союзові продукційних т-в у Франції; Англійському Організаційному Хліборобському т-ву; Чеській Єдності хліборобських кооперативів; книгозбірням та їх персональному складові: в Парижі — Соціального Музею; Національній; Центрального Союзу сільсько-господарських синдикатів і Русько-французької Палати; в Берліні — Загального Німецького Кооперативного Союзу і в Подєбрадах — Української Господарської Академії та Т-ва для росповсюдження кооперативного знання, а також голові цього т-ва Доцентові Академії Б. М. Мартосові.

Я зміг закінчити цю працю порівнюючи в короткий термін лише завдяки допомозі, що до самої техніки виготовлення книги до друку, моєй улюбленій дружини — О л е к с а н д р и А н т о н о в н и, якій я за це глибоко вдячний, а також студентів Академії п. п. М. Х р а п қ а та М. М а л а ш к а, яким також вважаю за обов'язок висловити свою подяку.

Присвячую цю працю моєму коханому синові Василеві Сергійовичу Бородаєвському.

Автор.

Глава XVII. Угорщина...	386
1. Кредитова кооперація...	386
2. Споживча кооперація	389
3. Сільсько-господарська кооперація	390
Глава XVIII. Решта європейських країн	391
I. Вірменія.	391
II. Грузія.	392
III. Іспанія	393
Сільсько-господарська кооперація..	393
Кредитова кооперація	394
IV. Латвія.	395
V. Литва	395
VI. Португалія.	396
VII. Естонія	397
Глава XIX. Америка	398
I. Американські Сполучені Штати....	398
1. Споживча кооперація	398
2. Продукційна кооперація.....	399
3. Сільсько-господарська кооперація	400
II. Аргентина	404
III. Бразилія	404
IV. Канада	405
V. Куба ..	407
VI. Уругвай	407
VII. Чилі	407
VIII. Англійські колонії..	407
Глава XX. Азія, Африка, Австралія....	40
I. Англійська Індія.	407
II. Хіни	409
III. Нідерландська Індія	409
IV. Нова Зеландія.	409
V. Філіпіни.	410
VI. Японія	410
VII. Алжир.	412
VIII. Палестина	412
IX. Туніс	412
X. Південно-Африканський Союз.	412
XI. Австралія	413
Глава XXI. Міжнародні кооперативні об'єднання	414
A. Об'єднання загального характеру..	414
I. Міжнародний кооперативний Союз..	414
1. Ідея заснування і організації Союзу.....	414
2. Діяльність Міжнародного Кооперативного Союзу. Його склад	416
3. Резолюції Міжнародних кооперативних Конгресів.....	419
II. Міжнародна кооперативна конфедерація..	422
III. Міжнародне Бюро Праці	423
B. Об'єднання сільсько-господарського характеру.....	423
I. Міжнародний кооперативний сільсько-господарський союз....	423
II. Заокеанський Союз.	424
III. Слав'янський Союз.	425
B. Об'єднання споживчого характеру.....	425
Заклучення	425
Кооперативна хронологія..	430

Глава XII. Балканські країни .	350
I. Південнослов'я.	350
1. Сербія	350
2. Хорватина	352
3. Словенщина	352
II. Болгарія	353
1. Кредитова кооперація	353
2. Інші види кооперації..	356
III. Румунія	356
1. Споживча кооперація	356
2. Кредитова кооперація	357
3. Продукційна та сільсько-господарська кооперація..	359
4. Басарабія	360
IV. Греція	360
Глава XIII. Бельгія .	361
1. Продукційна кооперація	361
2. Споживча кооперація	362
3. Кредитова кооперація	364
4. Сільсько-господарська кооперація	365
5. Будівельна кооперація .	365
Глава XIV. Швейцарія	366
1. Споживча кооперація	366
2. Сільсько-господарська кооперація	367
3. Кооперативний кредит..	368
4. Сучасний стан..	368
Глава XV. Голандія .	369
1. Причини пізнього розвитку. Кредитова кооперація	369
2. Споживча кооперація	370
3. Сільсько-господарська кооперація	371
Глава XVI. Скандинавські держави	372
I. Данія	372
1. Будівельна кооперація..	372
2. Споживча кооперація	372
3. Сіл.-госп. кооперація	374
а) Молошні кооперативи..	374
б) Кооперативні бойні	375
в) Яєшні кооперативи	376
г) Злучні кооперативи..	377
д) Закупочні кооперативи	377
е) Операції кооперативів..	378
ж) Засади організації	378
4. Кредитова кооперація	378
5. Страхові кооперативи	379
6. Єдиний кооперативний центр..	380
Ісландія	380
II. Норвегія.	380
III. Швеція	381
IV. Фінляндія	383
1. Т-во Пеллерво..	383
2. Споживча кооперація	384
3. Сільсько-господарська кооперація	385
4. Кредитова кооперація	385
5. Загальний стан кооперації. Заклучення	385

ГЛАВА I. ГОЛОВНІ ПИТАННЯ.

I. Поняття про кооперацію.

1. Істота кооперації.

Студіювання історії якого-небудь економічного явища має особливе значіння для тих, хто бажає з'ясувати собі істоту цього явища, прослідити поступовий хід його розвитку та зрозуміти всебічно це явище в його сучасному стані.

Але перше ніж перейти до викладів з історії кооперації, необхідно докладно встановити поняття того економічного явища, яке ми будемо досліджувати в історичній перспективі; треба докладно сказати, що ми розуміємо під кооперацією, який круг явищ ми залучаємо до цього поняття.

Почнемо з дефініції. Слово «кооперація» виникло в англійській мові й означає співробітництво. Але це останнє поняття дуже широке: є просте співробітництво і є співробітництво складне. Під першим розуміємо об'єднання кількох осіб для виконання спільно якоїсь праці, що є не по силі для однієї людини. Під складним співробітництвом розуміємо ту сукупність принципів, яка присвоєна економічним життям цивілізованих країн і яка носить назву «роподіл праці». При розподілі праці кожному галузь економічної діяльності виконують фахівці, що виробляють певні продукти, взамін яких вони одержують потрібні їм предмети іншої категорії, що виробляють інші фахівці.

Кооперація уявляє з себе третю форму співробітництва в економічному житті, а саме — таку форму його, яка шляхом об'єднання окремих осіб стремить поліпшити умови існування населення та ступнево усунути негативні явища сучасного економічного ладу.

2. Негативні сторони капіталістичного ладу.

Істота сучасних соціально-економічних завдань зводиться до відшукання таких способів будовання економічного життя, при яких маси населення досягли-б найпозитивніших наслідків.

Процес економічного життя можна поділити на чотири відділи: 1) виробництво, 2) розподіл, 3) споживання й 4) обмін. Завдання кожного з них ясні.

Перший відділ ставить своїм завданням продукцію нових вартостей; вивчення умов праці та міри до їх поліпшення, а також можливе побільшення тих благ, які можуть забезпечити населенню більш приємні умови життя.

Другий відділ містить у собі питання розміщення існуючих багатств між різними колами населення з тим, щоб утворити в цьому відношенні таке становище, яке найліпше відповідало би принципам справедливості взагалі, і одночасно утворити найбільш приємні умови існування для населення у цілому.

Третій відділ — споживання — має своїм завданням дослідження потреб населення в тих чи інших благах і способи як можливо повного задоволення його потреб що до їжі, помешкання, одягу і пристосування до благ інтелектуального укладу.

Нарешті — для всіх зазначених відділів найголовніше значіння має четвертий відділ, а саме — обмін, як сукупність способів розміщення різних вартостей від тих, хто ними володіє, до тих, хто має в них потребу.

Всі ці відділи можуть бути з'організовані трьома шляхами: 1) державно-суспільним, 2) приватно-капіталістичним і 3) кооперативним.

В сучасний момент майже скрізь панує лад капіталістичний. Його істота полягає в тому, що капіталіст-підприємець, витрачаючи свою силу, знання й талант для тієї чи іншої господарської мети, має на увазі головним чином одержати із свого підприємства що найбільше прибутків. Відціля — визиск, експлуатація капіталом робітників та споживачів. Визиск робітників переводиться в той спосіб, що праця робітника не цілком оплачується в капіталістичному підприємстві. Отже, частину того, що виробляє робітник, підприємець-капіталіст кладе собі в кишеню. Така експлуатація викликає незадоволення серед робітництва; і, вишукуючи засобів ліпшого розрешення питання про зарібну платню, робітники приходять до утворення продукційних кооперативів, де всі наслідки праці дістаються їм самим, де вони суть і власники й робітники.

Однією з умов сучасного капіталістичного ладу є маса посередників, що стоять між виробником та споживачем. Це зле відбивається й на сільських господарях, бо посередники не дають їм змоги одержати повну ціну за продукти своєї праці; від цього терплять і споживачі, бо велика кількість дрібних торговців, з яких кожний мусить щось заробити, примушують їх переплачувати за продукти чи задовольнятися продуктами гіршої якості, а то й просто фальсифікатами. З цих причин селяне-хлібороби об'єднуються з метою спільних закупок та збуту в сільсько-господарські кооперативи, а споживачі утворюють споживчі кооперативи. Ті-ж приблизно тяжкі умови капіталістичного ладу примушують приватних, незможних осіб утворювати будівельну кооперацію для забезпечення своїм членам помешкань, страхову — для того, щоб гарантувати членів від втрат — від пожежі, граду, та инш.

IV. Сільсько-господарська кооперація.....	305
1. Сільсько-господарські спілки (общества)....	305
2. Сільсько-господарські т-ва.....	307
3. Кооперативи для переробки та збуту	309
а) Сироварні артілі	309
б) Маслоробські кооперативи..	309
в) Союзні організації	310
г) Кооперативний збут льону.....	311
д) Кооперативний збут збіжжя й других продуктів	311
V. Продукційна кооперація	312
VI. Будівельна та страхова кооперація....	313
VII. Війна та революція	315
Заклучення	316
Глава IX. Україна...	318
Обсяг глави та загальні міркування	318
I. Споживча кооперація.....	319
1. Споживча кооперація в XIX ст. Балів....	319
2. Зріст споживчої кооперації в XX столітті.....	320
3. Дніпросоюз ..	321
II. Кредитова кооперація	323
1. Петербурзькі впливи.....	323
2. Зріст кредитових кооперативів. Початки національного руху.	324
3. Союзи кредитових кооперативів. Українбанк	325
III. Продукційна кооперація	327
IV. Сільсько-господарська кооперація.	329
V. Інші галузі кооперації.....	332
VI. Правний стан кооперації на Україні	333
Глава X. Польща.	335
I. Галичина	335
1. Кредитова кооперація.. ..	335
а) Польська кредитова кооперація	335
б) Українська кредитова кооперація	336
в) Жидівські кредитові кооперативи	337
г) Російська кредитова кооперація	338
д) Статистика кооперативного кредиту	338
2. Споживча і страхова кооперація між українцями..	338
II. Німецька Польща ..	340
Кредитова кооперація.	340
III. Бувше Царство Польське.	341
Кредитова кооперація ..	341
IV. Інші види кооперативів Польщі	342
1. Споживча кооперація ..	342
2. Сільсько-господарська кооперація	343
3. Союзне будівництво	343
Глава XI. Чехословаччина.....	344
I. Кредитова кооперація	344
1. Мійський кредит	344
2. Сільський кредит ..	345
3. Розвиток кредитової кооперації в оста ні роки..	346
II. Інші види кооперації	346
1. Споживча кооперація	346
2. Сільсько-господарська кооперація	347
3. Ремісничо-продукційна кооперація	348
4. Будівельна й страхова кооперація	348
5. Сучасний стан і кооперативні союзи	348

Глава VII. Італія.	227
I. Споживча кооперація.	227
II. Продукційна кооперація	229
1. Ремісничо-промислові кооперативи	229
2. Трудові артілі.	230
3. Земельно-арендні кооперативи.	232
III. Кредитова кооперація	235
1. Мійський кредит	235
2. Сільський кредит	239
3. Союзи та допомога уряду	241
IV. Сільсько-господарська кооперація.	242
V. Будівельна і страхова кооперація..	244
VI. Сучасне становище кооперації..	246
Глава VIII. Росія.	246
I. Кредитова кооперація	247
1. Об'єктивна необхідність кооперативного кредиту і перші кроки	247
2. С.-Петербурзький відділ комітету для сільських ощадно-позичкових та промислових товариств..	250
а) Організація й завдання...	250
б) Діяльність СПбурзького відділу....	252
в) Наслідки праці СПбурзького відділу	254
3. Кооперативний кредит і уряд.	256
а) Слабі успіхи й потреба населення в кредитові	256
б) Закон 1895 року	258
4. Державний банк та кооперативний кредит.	259
а) IX відділ інспекції та його діяльність.	259
б) Розвиток кооперативного кредиту	263
5. Закони 1904 та 1910 рр.	266
а) Особлива нарада С. Ю. Вітте.	266
б) Суть законів 1904 і 1910 рр..	268
6. Управління по справах дрібного кредиту	269
а) Управління, яке грошовий центр	269
б) Управління, як контролюючий і керуючий орган..	271
в) Скасування Управління..	274
7. Кооперативний кредит і земства	274
а) Захоплення земства кредитовою кооперацією й розчарування	274
б) Земства й кооперативний кредит після 1895 р... .	277
в) Земські каси дрібного кредиту	279
8. Союзи кредитових кооперативів.	284
а) Бердянський союз і причини слабого розвитку союзів.....	284
б) Договірні союзи й розвиток союзів під час війни..	286
9. Центральні кооперативні банки.	288
а) Причини виникнення їх; Варшавський Кооперативний Банк	288
б) Московський Народний Банк..	289
10. Розвиток кредитової кооперації після 1904 року	291
а) Елементи розвитку і порівнююча статистика....	291
б) Капітали товариств і операції	294
в) Кредитова кооперація під час війни	298
III. Споживча кооперація..	300
1. Роль інтелігенції	300
2. Постійна комісія по справах споживчих т-в..	301
3. Союзи споживчих товариств .	303
4. Війна та споживча кооперація..	303

Отже кооперація є одним із способів, що дають можливість поліпшити існування незаможних кол населення, одна із реальних спроб задовольняючого розрішення найскладніших завдань сучасного економічного ладу.

3. Різниця кооперативних об'єднань від капіталістичних та інших.

Кооперація є економічне об'єднання приватних осіб. Але є також об'єднання й капіталістів з господарською метою. В чому-ж тоді різниця таких капіталістичних об'єднань від кооперативних? Між об'єднаннями капіталістичного характеру можемо нагадати а) товариство повне (чи торговий дім), б) товариство на вірі (чи командітне товариство), в) акційне товариство та инш.

Товариство повне має де-які спільні риси з кооперацією; воно має економічну господарську ціль; всі учасники його мають рівні права в адміністрації підприємства; на всіх учасників лягає рівна, навіть необмежена відповідальність по обов'язках товариства. Але різниця такого товариства від кооператива полягає в слідуєчому:

1) Товариство це перериває своє існування з виступом з його складу кого-небудь із учасників, тоді як кооператив існує незалежно від змін в складі його членів, і 2) товариство повне стремить головним чином до побірання найбільших прибутків за рахунок тих елементів, які воно експлуатує; кооперація-ж не стремить до одержання значних прибутків.

Товариства на вірі також мають спільні риси з кооперацією, але відріжнення їх від кооперативних ще значніше, ніж то ми бачили в попередньому випадкові. Крім тих різниць, які ми бачили при порівнянні з кооперативами товариств повних, вони відрізняються від кооперативів ще ось чим: конструкція товариства на вірі така, що частина його учасників є повними товаришами та господарями справи, що заправляють нею, а друга частина, так звані «вкладчики», не мають жадного права на адміністрацію в т-ві і можуть одержувати лише той чи инший відсоток на свій капітал. Що-ж до кооперації, то тут всі члени мають рівні права приймати участь в загальних зборах та керувати кооперативом.

Акційне товариство також утворюється для господарських цілей. Його члени відповідальні по справах товариства в розмірі своїх акцій. Виступ із товариства вільний. Зміна в складі учасників не припиняє його існування. Це все риси спільні з кооперацією. Але між ними є і значна різниця, а саме: 1) вступ в акційне т-во не завше вільний; 2) в акційному т-ві кожний учасник має на загальних зборах не один голос, як то ми бачимо в кооперації, а тим більшу кількість голосів, чим більшою кількістю акцій він володіє. Між тим кооперація такої різниці в правах членів не допускає. Вона є об'єднання персон, тоді як акційне т-во є об'єднання

капіталів. Нарешті, 3) в акційному т-ві, як і в інших капіталістичних об'єднаннях, ми бачимо стремління до одержання як найбільших прибутків з підприємства, що є не до прийняття в кооперації.

Є також різниця між кооперацією та товариствами взаємності. В цих т-вах є і господарська ціль, і взаємна відповідальність учасників, і воля вступу і виступу. Вони не прагнуть також до одержання як найбільших прибутків. Але вони надають перевагу капіталістичному принципіві перед персональним. Напр., в т-вах взаємного кредиту кожен член звичайно має кредит в десять раз більший проти суми свого паю. Іншими словами, заможніші члени мають привілею за те, що вони вложили в діло значніші капітали.

Кооперація не встановляє кредитоздібності членів в залежності від величини їх паїв, а від того, що даний член являє собою, як персона, як робітник. Крім того, в товариствах взаємності члени користуються на загальних зборах нерівною кількістю голосів. Члени з більшою кількістю паїв мають і більшу кількість голосів. Це є виключеним в кооперації, де кожний член має на загальних зборах тільки один голос. Нерідко також ці товариства платять дуже великий відсоток на паї своїх членів, що не може мати місця в кооперації.

Де-хто відносить професійні союзи до кооперації. Це зовсім не відповідає істинності. Професійний союз є об'єднання робітників певного фаху для захисту прав членів союзу в їх відносинах до капіталіста. Треба признати, що професійні союзи мають де-які спільні риси з кооперацією, напр.: воля вступу та виступу, рівність прав на загальних зборах, господарська ціль та стремління до поліпшення загальних умов праці членів. І все-ж такі професійні союзи не кооперація. Методи, якими цей союз досягає своєї мети, зовсім інші, ніж ті, якими оперує кооперація. Кооперація поліпшує умови життя своїх членів шляхом економічної діяльності, а професійний союз — шляхом законодавчої праці, шляхом пропаганди в парламенті та суспільних колах, нарешті шляхом штрайків. Професійний союз є класовою організацією робітників, інтереси яких вона готова підпирати системою примусу. Кооперація є позакласове об'єднання, яке стремить до поліпшення матеріального стану своїх членів, але виключно шляхом торгово промислової діяльності. Коротко кажучи, кооперація веде боротьбу, організуючи та збагачуючи економічне життя; професійний союз стремить осягти своїх цілей у фінальній фазі своєї боротьби навіть шляхом застопорення нормального життя, зменшення виробництва та тимчасового припинення праці.

Лишається порівняти кооперацію з к о м у н о ю — (по рос. — о б щ и н а, по україн. — громада). Громада — теж не кооператив; її члени належать до неї вже фактом свого народження. Тоб-то, це — організація примусова. Громада взагалі є об'єднання не стільки економічного, скільки державно-адміністративного характеру, тоді як кооперація є організацією економічного характеру.

II. Продукційна кооперація	163
1. Попередні уваги. Сировинні кооперативи.	163
2. Кооперативні майстерні ..	165
3. Число ремісничих кооперативів..	167
III. Споживча кооперація..	171
1. Відносно пізніє появлення її та причини цього..	171
2. Розвиток споживчих товариств..	172
3. Централізація споживчих товариств. Гамбурзький Союз..	174
4. Імперський споживчий союз..	178
IV. Сільсько-господарська кооперація..	180
1. Її істота; причини зародження; порівнючий розвиток в різних країнах	180
2. Кооперативи для закупок ..	183
3. Кооперативи для переробки та збуту продуктів..	186
а) Т-во для експлоатації садів..	187
б) Виноробські кооперативи ..	188
4. Кооперативи для експлоатації домашніх тварин.	191
а) Т-ва для збуту худоби	191
б) Молошні кооперативи	192
в) Яєшні кооперативи	194
г) Т-ва пасішників	194
5. Кооперативи для збуту перероблених продуктів хліборобства	195
а) Кооперативні елеватори....	195
б) Т-ва для виробки й переробки льону..	199
в) Т-ва для переробки зерна і взагалі сирих продуктів..	199
6. Т-ва для поліпшення техніки господарства.....	201
а) Машинові т-ва	201
б) Електричні кооперативи.	202
в) Кооперативи для спільної обробки землі. ..	202
Поступовий зріст сільсько-господ. кооперації; її сучасний стан	203
V. Будівельна кооперація..	204
1. Перші кроки і причини слабого розвитку..	204
2. Будівельні кооперативи урядовців	206
3. Розвиток будівельних товариств..	207
VI. Страхова кооперація	208
VII. Заключення	210
Глава VI. Австрія	211
I. Кредитова кооперація	212
1. Вплив Німеччини; особливості організації	212
2. Виступ Чехії	212
3. Союзи	213
4. Допомога уряду та суспільства..	215
5. Сільсько-господарський кооперативний кредит..	217
а) Потреба в сільському кредиті....	217
б) Допомога уряду й земства..	218
в) Загальний союз.....	219
6. Ревізії кооперативів і хід їх розвитку	220
а) Постановка ревізій	220
б) Хід розвитку кредитової кооперації.	221
II. Споживча кооперація..	223
III. Сільсько-господарська кооперація..	224
1. Вплив Німеччини. Кооперативні збіжницьі..	224
2. Розвиток сіль.-господар. кооперації в Австрії..	226
IV. Продукційна кооперація	227